

Recensionsartikel

Barn og familie i Bibelens verden— Et blikk på nye fagbøker

REIDAR AASGAARD

Reidar Aasgaard arbeider som post.doc-stipendiat ved det Teologiske Fakultet, Universitetet i Oslo. Han disputerte 1998 på en avhandling om syskenskapets mening og funksjon hos Paulus. Nu forsker han på synen på barn og barndom i den tidlige kristendommen i relation til den antikke kulturen. Hans recensionsartikel oppmärksammer ett antal nyutkomne böcker inom området.

A. Michel: *Gott und Gewalt gegen Kinder im Alten Testament* (FAT 37), 395 sid., Mohr Siebeck, Tübingen 2003.

P. Balla: *The Child-Parent Relationship in the New Testament and its Environment* (WUNT 155), 279 sid., Mohr Siebeck, Tübingen 2003.

T.J. Burke: *Family Matters: A Socio-Historical Study of Kinship Metaphors in 1 Thessalonians* (JSNTSup 247), 287 sid., T&T Clark International/Continuum, London/New York 2003.

Barn og familie i bibelforskningen

De to siste tiår har det vært en voksende interesse for studiet av familien og ulike familieroller i Bibelens verden. Noe av bakgrunnen for dette er det økte fokus temaet har fått innen humanistisk forskning ellers, og også det press som den moderne vestlige familie er utsatt for, med endrede forestillinger om hva en «familie» er. I forskningssammenheng har bl.a. det store «Religion, Culture, and Family Project» ved universitetet i Chicago levert viktige bidrag av både vitenskapelig og populær art (se <http://divinity.uchicago.edu/family/>).

Fullstendig ny innen bibelfaget er denne interessen langt ifra: Man har lenge vært opptatt av kjønnsroller og sosiale roller, som kvinne/mann, slave/herre, klient/patron. Likevel er fokuset på familien som helhet og på bestemte roller, særlig søsken- og foreldre/barn-forholdet, av nyere dato. Forskning rundt den antikke familie generelt har allerede lagt et godt grunnlag, særlig gjennom Beryl Rawsons virksomhet siden tidlig 1980-tall. Hennes nyeste bok *Children*

and Childhood in Roman Italy er en velegnet inngangsport til dette (Oxford University Press, Oxford 2003). Innen bibelforskningen gir særlig bøkene til Leo G. Perdue (red.), *Families in Ancient Israel* og til Carolyn Osiek/David L. Balch, *Families in the New Testament World: Households and House Churches* (begge Westminster/John Knox, Louisville, KY 1997) gode innføringer.

Eksisterende bibelforskning har hittil dels satt søkelyset på de første kristnes sosiale forhold per se, dels på de tidligkristne menigheter som familie i billedlig forstand («Guds familie»), og dels på de utfordringer det innebar for de første kristne å leve i spenningen mellom sin gamle og sin nye «familie». Eksempler på bøker som berører disse aspektene, er Halvor Moxnes (red.), *Constructing Early Christian Families: Family as Social Reality and Metaphor* (Routledge, London/New York 1997) og Joseph H. Helleman, *The Ancient Church as Family* (Fortress, Minneapolis 2001). Når det gjelder barns rolle spesielt, finner man gode framstillinger i W. A. Strange, *Children in the Early Church* (Paternoster, Carlisle 1996) og Marcia J. Bunge (red.), *The Child in Christian Thought* (Eerdmans, Grand Rapids, MI/Cambridge, UK 2001). Mer krevende er Peter Müller, *In der Mitte der Gemeinde: Kinder im Neuen Testament* (Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 1992). Også innen teologien generelt og innen de humanistiske vitenskaper ellers ser interessen for forskning på barn ut til å være voksende.

Også bortsett fra disse bøkene utkommer det stadig studier som behandler ulike sider ved temaet familie og barn. Her skal tre karakteristiske eksempler

tas fram, alle nokså ulike, men likevel med en god del felles elementer.

A. Michel: *Gott und Gewalt gegen Kinder im Alten Testament*

Som tittelen tilsier, behandler *Andreas Michel* en avgrenset side ved temaet barn, nemlig vold mot barn. Han er imidlertid ikke bare opptatt av dette ut fra en historisk-sosial synsvinkel, men også ut fra en systematisk-teologisk: Han vil undersøke forholdet mellom vold mot barn og Det gamle testamentes gudsbilde.

Michel gjør først rede for sitt valg av tema, med vekt på fysisk vold (1–20). Ved siden av strukturell vold er dette ifølge ham den typiske form for vold mot barn i GT. Man finner lite spor av psykisk vold og enda mindre av seksuell — det siste er atskillig bedre kjent fra greske kilder. Vold har tidligere vært tematisert i feministiske tilnærminger til GT, og Michel vil bygge videre på slike innsikter.

Michel gjør en viktig, men ofte oversett, distinksjon mht. begrepet «barn», nemlig barn som alders- (livsfase) og som relasjonskategori (foreldre/barn, etterkommere). Michel påpeker at svært mange GT-tekster handler om det siste; han vil imidlertid konsentrere seg om alderskategorien. Et sentralt spørsmål for ham er hvordan GTs forfattere vurderer volden: Er de ureflekterte, kritiske eller aksepterende? Og enda viktigere: Hvordan beskriver disse tekstene Guds, JHWHs, holdning til vold mot barn?

Målet for Michel er å analysere de konstruksjoner av barn som foreligger i tekstene, og særlig av barn som truede. Hans tilnærming er derfor primært litterær, selv om han også mener at tekstene gjenspeiler barns livsforhold i denne perioden. Han utfører sitt forsett ved å kartlegge materialet (kap. 1) og å analysere et utvalg signaltekster (kap. 2–5). Til tross for et visst «countertestimony» fremtrer barn generelt som truet, og det er slikt materiale han vil fokusere på.

Michel ordner stoffet i fire grupper, med vekt på den andre: barn som ofre (a) i krig, (b) for guddommer, JHWH inkludert, (c) for foreldre og (d) for samfunnet. Dette blir gjort med tysk grundighet, men han summerer også opp sine funn og peker ut visse tyngdepunkter for videre behandling (106–14). Ett viktig funn er at tekstene bruker mindre drastiske verb når Gud er handlende subjekt: Guddommelig vold framtrer ofte på en mer «forsiktig» måte i materialet.

Michel bruker tradisjons- og redaksjonshistoriske tilnærminger for å se om det skjer historiske endringer i materialet, f.eks. mot mindre vold mot barn. Hans analyse av tekster fra Septuaginta, den greske GT-oversettelsen fra 2. årh. f.Kr., er spesielt interessant

(115–57). Han viser der at oversetterne ofte har mildnet innholdet i den hebraiske teksten, f.eks. ved mer vage voldsverb; de ser altså ut til å ha hatt problem med å videreføre voldspråket i sin skarpeste form. Men Michel påpeker også at deres motiv synes å ha vært å skjeme gudsbildet, og ikke dem volden rammer, nemlig barna — barn blir ikke sett på som mer verneverdige enn andre (s. 157–60).

I kap. 2 (162–99) analyserer Michel valfartssalmen Salme 137, med saligprisningen av den som knuser babylonfolkets spebarn mot klippene. Han konkluderer med at det her, sjokkerende nok, er Gud som er tenkt å utføre dette, men at dette må forstås på bakgrunn av babylonernes brutale undertrykkelse av israelsfolket. Kapittel 3 (200–45) tar for seg tekster som beskriver nødssituasjoner der barn blir spist, såkalt teknofagi, bl.a. 5 Mos. 28 og 2 Kong. 6, og belyser dem med parallellmateriale fra gammelorienten. Flere av tekstene fremstiller slike hendelser som Guds straff for folkets ugjerninger.

Kap. 4 (246–316) gjennomgår 1 Mos. 22:1–14, Abrahams nesten-ofring av Isak. Selv om teksten antakelig ikke handler om Isak som barn, men som sønn, står det første likevel så sentralt i tolkningstradisjonen at Michel lar teksten få stor plass. Han gir en omfattende oversikt over tolkninger og stridsspørsmål, og mener at kimen til resepsjonsmangfoldet allerede ligger i teksten selv, med dens tvetydigheter, appell til følelser osv. Han analyserer teksten ut fra flere metodiske perspektiver, og med spesiell vekt på dens forestilling om «barneoffer». Ifølge Michel handlet 1 Mos. 22 i en før/tidligeislsk redaksjonsfase om Abrahams gudsfrykt, ikke om en Gud som setter mennesker på en urimelig lydighetsprøve. Teksten gjenspeiler her en spenning i gudsbildet, «monoteismens problem», nemlig at Gud på utgrunnelig vis er både suveren og nådig. Ifølge Michel har fortellingen senere, i seneksilske tid, fungert som en kritikk av Molok-kulten og dens antatte praksis med barneoffer, mens dette motivet i ettereksilske tid etter hvert ikke kom til å spille noen rolle.

Kap. 5 (317–28) tar opp tekster der barn inngår i en konflikt, f.eks. 1 Kong 3:16–28, og viser hvordan barna her bare framstår som brikker i de voksnes interessedspill, også med tilfeller der det synes som om Gud provoserer til vold mot barn.

I siste kapittel (329–52) oppsummerer Michel og plasserer tekstene inn en større sammenheng. Han peker på at forestillinger om den voldelige Gud fins i alle faser i GTs historie. Disse forestillingene bidrar til spenninger i gudsbildet, som tekstene forsøker å komme til rette med, og Michel drøfter dette systematisk-teologisk, knyttet til begrepet om den vrede Gud. Hans forsøk på å forstå enkelte tekster ut fra deres his-

toriske forutsetninger er imidlertid problematisk: Han går i flere tilfeller for langt i å «unnskyld» dem, bl.a. gjennom typologiske tolkninger. Et oppgjør med noen tekster (f.eks. Sal. 137) som «ureddbare», dvs. som grunnleggende voldelige og i strid med et jødisk-kristent gudsbilde, ville vært på sin plass — og atskillig mer befriende. Det betyr ikke dermed at man avviser tanken om Guds utgrunnelighet (noe som kunne innvendes), men at man ser på gudsbildet i disse tekstene som inadekvat, bl.a. som uforenlig med hvordan Guds skjulhet ellers framstilles i Bibelen.

Michel orienterer seg i sine diskusjoner mye mot egne, dvs. tyske, fagmiljøer. Språket hans er utpreget akademisk, og mye av stoffbehandlingen er tekststernen og leksikografisk, ofte til fortrensel for det kontekstuelle (tekstlig og historisk). Dette tynger ofte lesningen. Men boken avsluttes med en fyldig bibliografi og en rekke nyttige registre (353–95).

Det er et viktig arbeid Michel har gjort. Han har klart påvist det store omfanget av vold i GT og hvordan det ofte er forbundet med gudsbildet. Selv om volden hyppig rammer barn, er dette likevel ikke noe eget poeng: Barn og voksne er vanligvis ofre på lik linje. Men Michel mener også å påvise en (bl.a. apologetisk motivert) følsomhet overfor temaet vold: Når Gud utøver vold, blir det ofte uttrykt mindre drastisk enn når mennesker gjør det. Michel påpeker videre at barn generelt framstår som perifere i GT, og for det meste er av interesse som arvinger og etterkommere.

Temaet Gud–vold–barn har i norsk sammenheng nylig vist sin aktualitet: En norsk biskop frarådet tidlig i 2004 oppsettingen i en kirke av et glassmaleri med et dramatisk motiv fra Abrahams nesten-ofring av Isak, ut fra hensynet til barn og deres gudsbilde. Fortellingen har også spilt en uhyggelig rolle i vårens Knutby-rettsak.

1 Mos. 22 er fremdeles med i både Svenska Kyrkans og Den norske kirkes tekstrekker, på 5. søndag i faste, der teksten riktignok sjelden er i bruk. I norsk skole er fortellingen med i den nyeste læreplanen, i bibelkunnskap for 5. klasse. Det er god grunn til å spørre seg om den fortjener en slik posisjon — Michel er for øvrig avvisende til at slike tekster blir brukt overfor barn (351). Hvis tekster som 1 Mos. 22 fortsatt skal være i aktiv bruk, vil det kreve atskillig både teologisk og pedagogisk kompetanse å tilrettelegge dette slik at tekstene tjener til å bygge opp og ikke til å skade barns — og voksnes — gudsbilde.

P. Balla: *The Child–Parent Relationship in the New Testament and its Environment*

Michel påpeker — med rette — at barn har en mye bredere plass i Det nye testamente enn i Det gamle.

Peter Balla analyserer i sin bok foreldre/barn-tekster i NT og ser på denne relasjonen i lys av antikkens holdninger generelt. Han konsentrerer seg om barns (særlig voksne barns) retter og plikter overfor foreldrene, et «nedenfra»-perspektiv som han mener har vært forsømt.

Balla peker først på to sentrale spenninger i NT-materialet: (1) mellom de tidlige Jesus-etterfølgeres oppbrudd fra familien og den sosiale stabilitet som er reflektert i de sene brevenes hustavler, og (2) mellom evangeliens oppfordringer om å «ære sine foreldre» og om å «forlate» eller «hate» dem. Ballas mål er å forklare disse spenningene. Bibelforskningen har de siste par tiår ofte tegnet et bilde av de første kristne i konflikt med sine sosiale røtter, der menigheten, «Guds familie», framstår som en erstatning for den gamle familien. Ballas hovedpoeng er at denne konflikten er sterkt overdrevet: De første kristne var hele tiden, bl.a. motivert av Jesu egen holdning, opptatt av å ta vare på de gamle sosiale strukturer, altså av å ære sine foreldre. Utsagn om å «forlate» og «hate» foreldre var i stor grad hyperbolske uttryksmåter, med paralleller i ikke-kristent materiale. De skulle understreke det radikale ved Kristus-lojaliteten: Å ære Gud hadde høyere prioritet enn å ære foreldre. Men det var bare i ytterst sjeldne tilfeller at disse prioriteringene kolliderte: For ved å leve opp til den allmenne forventning om å hedre foreldre hedret man også Gud.

Balla henter først fram det antikke materialet, i kap. 1 (6–40) det klassisk-greske, bl.a. Platon, Aristoteles, lovttekster og innskrifter, i kap. 2 (41–79) greske og latinske kilder fra hellenistisk tid og keisertid, bl.a. Cicero, filosofisk materiale og papyrusbrev. I kap. 3 (80–111) gjengir han jødisk stoff fra hellenistisk og tidligromersk tid, særlig Filon, men også Josefus, Qumran, GT-apokryfer og -pseudepigrafer. Balla presenterer materialet tematisk, med noenlunde samme framgangsmåte i hvert kapittel: Han gir først et innblikk i forhold som bidro til å prege foreldre/barnrelasjonen, bl.a. familiehierarkiet, familiefarens sterke posisjon, kjønnsforskjeller, sosiale ulikheter og ekteskaps- og arveforhold. Deretter beskriver han de forventninger som barn skulle leve opp til. Spesielt viktig var ansvaret for å hedre og adlyde sine foreldre, lære av dem, ta vare på dem i alderdommen og sørge for deres begravelse og ettermæle. Disse oppgavene ble gjerne begrunnet i respekten for gudene/Gud og samfunnslovene, i at ansvaret var naturgitt eller en etisk plikt, eller som en gjengjeld for foreldres ytelser som oppdragere o.l. Innen jødedommen står også budet om å hedre foreldre sentralt, med dets løfte om et «langt liv i landet».

Balla peker også på de begrensninger som kildene setter for barns lojalitet: at foreldre og deres vilje

rangerer under gudene, at filosofien har forrang framfor foreldre (pytagoreerne), og når foreldre er psykisk utilregnelige eller opptrer umoralsk og asosialt. For jødiske konvertitter var også forpliktelsen overfor Torahan ventet å gå foran lojalitet til foreldre. Til tross for forskjeller mellom kulturtradisjonene er likevel fellestrekk klart mest fremtredende.

I kapitlene 4–6 behandler Balla NT. Han vil undersøke de første kristnes oppfatning av foreldre/barn-forholdet, og i hvilken grad den samsvarte med, eller avvek fra, antikken ellers. Ballas hovedkonklusjon er at deres holdning — fra Jesus selv, via evangeliene og Paulus, og til de etterpaulinske brev — stemte overens med konvensjonelle oppfatninger av foreldre/barn-forholdet, altså med vekt på barns lydlighet, og med de samme begrensninger som antikken ellers. Balla sier seg riktignok enig i Gerd Theissens tese om to hovedtyper av tidligkristen livsførsel, den ene representert ved vandreakarismatikere, den andre ved etablerte menigheter. Men han mener at disse likevel delte idealet om å ære sine foreldre. Spenninger mellom idealet og kallet til «å følge Jesus» oppsto kun i ekstreme situasjoner, og skilte seg heller ikke da fra antikke holdninger.

I kap. 4 (114–56) drøfter Balla de enkelte foreldre/barn-tekster i evangeliene, men uten å ville legge en bestemt oppfatning av det synoptiske problem til grunn, eller hvorvidt materialet kan spores til den historiske Jesus. Han fokuserer på tekster der foreldre/barn-relasjonen er forstått konkret, og deler materialet i to: (1) Tekster om å ære sine foreldre. I disse mener han at Jesus og de første kristne reflekterer gjengse holdninger, i tråd med dekalogens bud. (2) Tekster som omtaler familiære spenninger. Balla hevder at disse tekstene ikke fremstiller konflikter som en følge av det kristne budskap i seg selv, men av hvordan de kristne ble møtt av sin familie. Kallsspråket har et radikalt preg (f.eks. «la de døde begrave sine døde»), siden kallet kommer i «de siste tider». Men det er altså ikke ment å bli tolket bokstavelig, men som et sterkt uttrykk for prioritering av Guds vilje. Dels kan utsagnene også være ment for en avgrenset gruppe Jesus-disipler, nemlig dem som vandret rundt med ham.

Kap. 5 (157–201) gjennomgår Paulus-brevene og tradisjonen etter ham. Også her ser Balla på stoffet som et fellesuttrykk for de tidlige kristne og legger derfor liten vekt på skillet autentisk/ikke-autentisk. Han tar først for seg tekster som omhandler foreldre/barn i konkret betydning, f.eks. hustavlene, deretter i billedlig forstand, f.eks. Gud eller Paulus som far. Ifølge Balla reflekterer også dette materialet tradisjonelle holdninger til foreldre/barn-relasjonen. Men tekstene ser ut til å legge mindre vekt på å gi detaljerte

retningslinjer og også på plikten til å ære forfedre (i tråd med jødisk skepsis). Brevene er også mindre enn evangeliene preget av spenninger i lojaliteten til Gud og til foreldre. Dette gjenspeiler at disse kristne levde i etablerte familier og menigheter, og at de både innad og utad ønsket å vise at kristne sto for en respektabel livsførsel.

I kap. 6 (202–28) gir Balla en mer summarisk presentasjon av resten av NT. Foreldre/barn i konkret betydning omtales hyppig i Apostelgjerningene og Hebreerbrevet, men en metaforisk bruk er likevel langt mer vanlig, spesielt i Hebreerbrevet, Jakob, 1 Peter og Johannesbrevene, og særlig om de kristne som Guds eller forfatterens «barn». Men uansett er det gjengse holdninger som reflekteres. Heller ikke i disse skriftene kommer en spenning mellom lojaliteten til Gud og til foreldre fram — dette ble sett på som to sider av samme sak.

Til slutt summerer Balla kort opp sine funn (229–32) og føyer til fyldige registre og bibliografi (233–79). Den siste inkluderer mange ikke-engelskspråklige bidrag, men har også noen overraskende hull.

Balla har ytt et verdifullt bidrag til temaet familie og barn i NT. Med sin brede presentasjon av antikt materiale, balanserte diskusjoner med andre forskere og sin analyse av NT-materialet har han argumentert troverdig for sin hovedtese om at de første kristne i stor grad holdt fast ved sine opprinnelige sosiale lojaliteter. Han har dermed langt på vei lykket i å justere bildet som har dannet seg i forskningen av sterke spenninger og av brudd med den tradisjonelle familien.

Måten Balla behandler deler av foreldre/barn-tekstene på, er imidlertid problematisk. Fordi han gjennomgår dem tilnærmet løst fra deres tekst- og tradisjonshistoriske sammenheng, dvs. som uttrykk for tidlig-kristen holdning generelt, blir nyanser langt på vei borte, særlig forskjeller evangeliene imellom. Han får dermed sin tese tydelig fram, men blir gjentakende og stiller seg i sin enstonighet svært lagelig til for kritikeres hogg. Han arbeider også bevisst tekstkritisk, men har ofte gitt det mye mer plass enn nødvendig. Og når han lar være å analysere metaforisk bruk av foreldre/barn-terminene i evangeliene, mister han noe av dynamikken mellom konkret og metaforisk bruk (jf. f.eks. Matt 23:8–9). Antikke tekster blir av og til presentert fragmentarisk, og en del greske sitater kunne med fordel vært oversatt.

T.J. Burke: *Family Matters: A Socio-Historical Study of Kinship Metaphors in 1 Thessalonians*

Mens Balla behandler NT som helhet, undersøker Trevor J. Burke familierelasjoner i ett skrift, men der

temaet foreldre/barn — og familie generelt — til gjengjeld står sentralt, nemlig 1 Tessalonikerbrev. Også Burke legger vekt på sosial kontekst; sammen presenterer dermed disse to mye verdifullt bakgrunnsmateriale til vårt tema. Som boktittelen sier, er imidlertid Burke opptatt av Paulus' metaforiske språkbruk.

Burke viser i kap. 1 (2–33) til Paulus' varierte og hyppige bruk av familiemetaforer og presenterer de viktigste forskningsbidragene. Som metodisk innfallsvinkel bruker han George Lakoff og Mark Johnsons metafor-teori, en teori som har fått økende oppmerksomhet, også i de nordiske land. Ifølge denne teorien innebærer Paulus' omtale av seg selv som «far» og av de kristne som «søsken» og «barn» at forestillinger knyttet til disse sosiale rollene får sette sterk farge på hans oppfatning av det kristne fellesskap: Livet som kristne blir forstått i lys av hva det var å være far, søsken og barn i det alminnelige liv.

For å påvise dette gjennomgår Burke et bredt materiale. I kap. 2 (36–59) undersøker han foreldre/barn-forholdet i jødiske kilder, med vekt på Filon og Josefus, og med fokus på både foreldres og barns forpliktelser. Bildet Burke tegner, samsvarer i stor grad med Ballas, samtidig som Burke påpeker at disse kildene fremhever foreldres forpliktelser mer tydelig enn barns: Til tross for foreldres sterke autoritet skulle de vise omsorg og positive følelser overfor sine barn, forsørge dem og gi dem opplæring, bl.a. i Torahen. Barna skulle så yte gjengjeld, også som voksne, for hva foreldrene hadde gitt dem. Kap. 3 (60–96) presenterer et rikt materiale også fra ikke-jødiske kilder, med vekt på Aristoteles, Plutark og sentrale stoikere. I hovedtrekk samsvarer materialet med det jødiske, samtidig som de gresk-romerske kildene ofte ser foreldre/barn-relasjonen innenfor en større sosial ramme, særlig ekteskapet og husholdet. Kildene understreker gjennomgående at foreldre og barn skal vise gjensidig kjærlighet, men legger også vekt på barns lydighet overfor foreldre.

I kap. 4 (97–126) går Burke inn på en annen familierelasjon, nemlig søskenforholdet. Han legger her særlig vekt på moralfilosofen Plutarks skrift «Om søskenkjærlighet», men presenterer også andre greske og jødiske kilder, blant de siste særlig GT-apokryfen 4 Makkabeerbok. Burke tar fram karakteristiske trekk ved søskenrelasjonen, som idealene om innbyrdes kjærlighet, solidaritet, samarbeid og harmoni, om gjensidig ære og respekt, men peker også på ulikheter i status, søskenkonflikter, bl.a. om arv, og forsøk på å løse dem — trekk som alle kildene er felles om. Dette materialet er også bredt behandlet av andre i de senere år, i Klaus Schäfer, *Gemeinde als «Bruderschaft»: ein Beitrag zum Kirchenverständnis des Paulus* (Peter Lang, Frankfurt a.M. 1989) og i min bok «*My beloved*

brothers and sisters!» *Christian Siblingship in Paul* (Continuum/T&T Clark, New York/London 2004, oppr. 1998).

Med dette stoffet som bakgrunn vender så Burke seg til 1 Tessalonikerbrev. I kap. 5 (130–62) analyserer han Paulus' bruk av foreldre/barn-metaforer. Sentrale tekster er 2:10–12: Paulus som «far», 2:7: Paulus som «amme», eller «spebarn», og 2:17: Paulus som «foreldreløs». Ifølge Burke reflekterer alle disse tekstene vanlige forestillinger, f.eks. om den antikke fars autoritet, men også omsorg for sine barn, og om foreldreløses utsatte stilling. Men det at Paulus framstiller seg selv i så utsatte roller som et spebarn og en foreldreløs, er likevel uvanlig og påfallende i antikk sammenheng.

I de resterende kapitlene konsentrerer Burke seg om søsken-relasjonen. I kap. 6 (163–75) går han inn på forestillinger om søskenkjærlighet og argumenterer for at Paulus bruker søskentanken som middel til å knytte de kristne sammen i en situasjon av sterkt ytre press, bl.a. fra deres familier. Kap. 7 (176–202) behandler 1 Tess. 4:3–8, der hellighetstanken står sentralt. Burke mener at teksten gjenspeiler spenninger mellom kristne, med bakgrunn enten i seksuelle eller i økonomiske misforhold (v. 6–8). Paulus spiller her på idealet om søskens innbyrdes respekt og felles ansvar for å sikre familieæren utad, for å skape forsoning mellom tessalonikerne. De kristne ærer sin «familie» ved å elske sine «søsken» fjern og nær, og ved å leve og arbeide slik at de vinner omgivelsenes respekt — noe analysen i kap. 8 (203–24) av «søskenkjærlighetspassasjen» 4:9–12 peker på.

I kap. 9 (225–49) gjennomgår Burke 5:12–15, der Paulus i brevets sluttdel gir anvisninger for livet i menigheten. Enkelte kristnes unnasluntring skapte uorden i menigheten innad og utad, og for å stabilisere forholdene appellerer Paulus til de kristnes søskenkap, men oppfordrer dem — ut fra en tanke om et hierarki i søskenrelasjonen — også til å respektere de «søsken» som har lederansvar.

Burkes hovedtese er altså at det var en nær sammenheng mellom de idealer som ble assosiert med familierelasjoner i antikken generelt, og de forestillinger Paulus spiller på for de kristnes del. Andre har påvist dette for Paulus generelt, men Burke lykkes godt i å vise dette hva 1 Tess angår, og også at Paulus bruker denne metaforikken for å gjenskape samholdet i menigheten, resosialisere den.

En annen viktig tese for ham er at søskenrelasjonen rommet et hierarki, basert på forskjeller i status, alder o.l., og at dette også gjaldt for de kristne som «søsken» — dette til forskjell fra svært mange forskere som tolker det kristne søskenkap som uttrykk for en radikal likhetstanke. Ifølge Burke tjente denne

metaforbruken til å videreføre forestillinger om ulikheter i posisjon og ansvar — samtidig som de kristne også skulle høre sammen i et harmonisk gudsfamiliefellesskap. Dette er en tese som er sentral også i mine arbeider, men som Burke har bekreftet og utdypet for I Tess.' del.

Burke avrunder med en oppsummering (250–56) og med en grundig bibliografi og indekser, der imidlertid henvisninger til innskrifter mangler, og Ignatius og Origenes er plassert blant «andre antikke referanser», og ikke blant «kirkefedre». Burkes kildebruk er enkelte steder ukritisk: Yngre kristne tekster blir brukt for å belegge forhold på NTs tid. Her og der er det feil i gresken. Burke kunne også ha analysert mer grundig hvordan Paulus bruker de ulike typer familiemetaforikk for å regulere forholdet mellom seg selv og tessalonikerne.

Barn og familie i Bibelens verden: avsluttende refleksjoner

Mye som tidligere er skrevet om barn og familie i Bibelens verden, har vært av generell art: Det har gitt oversikt, men har ofte bygd på overflatiske studier. Andre bidrag har gått mer i dybden, men har til gjengjeld vært korte og behandlet svært avgrensede emner. Det er derfor meget verdifullt at det nå er kommet flere større arbeider som ivaretar både dybde og bredde, og som også delvis reiser nye problemstillinger.

De tre bøkene som er omtalt ovenfor, gir til sammen et godt inntrykk av spennet i nyere forskning. Michels tema, barn i Det gamle testamente, har vært lite fremme i forskningen, og det er derfor viktig i seg selv at det blir utfoldet. Ved at han kobler det til emner som vold og gudsbilde, berører han også høyaktuelle spørsmål. Men samtidig fører hans metodiske perspektiver og temaavgrensning til at sentrale sider ved barns liv i denne perioden ikke blir berørt. Derfor er det et helt klart behov for mer arbeid på feltet. Hans skjelning mellom barn/barndom som livsfase og som relasjon er også meget verdifull, selv om det ikke er snakk om et tydelig skille, mer et skifte av perspektiv.

Balla og Burke er representative eksempler på forskning på barn og familie i Det nye testamente, og viser to av de spor som denne forskningen kan ta. I sin gjennomgang av NT som helhet følger Balla en tematisk linje, med fokus på foreldre/barn-relasjonen. Hans bidrag er viktig bl.a. fordi den gir et nødvendig korrektiv til forskere som gjør de kristne — særlig for evangeliens del — til sosiale utgrupper; isteden plasserer han dem inn i en mer konform sammenheng i forhold til det antikke samfunn og dets familiestrukturer. Burke velger en annen fremgangsmåte ved å gå

inn på et enkeltskrift, I Tess, og behandle familiemetaforikken der i full bredde. En spesiell kvalitet ved hans bok er at han så tydelig får fram den rolle metaforikken spiller i Paulus' kommunikasjon med de kristne i Tessalonika.

Det er verd å merke seg at de tre griper tak i noe ulikt slag stoff: Michel behandler tekster der barn er konkret forstått, Burke legger vekten på metaforisk bruk av barne- og familie-forestillinger, mens Balla tar for seg begge typer tekster. Disse ulikhetene gjenspeiler i stor grad deres uttalte interesser: Michel ønsker å avdekke holdninger i GT til barn qua barn, og spesielt til deres plass i familien og samfunnet, ut fra et systematisk-teologisk engasjement. Balla fokuserer på barns forpliktelser (særlig lydighet), for å påvise likheten i holdninger mellom NT og antikken generelt, i polemikk mot forskning som har framhevet konflikt framfor kontinuitet. Også Burke er opptatt av barns livsforhold, men retter oppmerksomheten særlig mot Paulus' retoriske bruk av familiemetaforene. De tre viser dermed med sine arbeider at det fins en rekke fruktbare innfallsvinkler til temaet barn/familie, samtidig som det blir klart at temaet også kan tjene som innfallspport til andre sentrale bibelske emner, som menneskesyn, samfunnssyn, ekklesiologi og gudsbilde.

Det er også grunn til å trekke fram deres metodiske grep, som har klare forskjeller: Mens Michel hovedsaklig analyserer tekstene litterært, legger både Balla og Burke vekt på en samfunnsvitenskapelig, særlig sosialhistorisk, tilnærming. Og mens Michel har en tydelig aktuell interesse, er de to øvrige mer historisk orientert. Dermed gjenspeiler de tre ikke bare trender innen dette temafeltet spesielt, men også innen senere års bibelforskning mer generelt.

Ett viktig trekk har de imidlertid felles, om enn i noe ulik grad: De legger alle vekt på å analysere materialet ut fra barns interesser. Her ser det ut til å ha skjedd en bevisstgjøring i forhold til før: De tre anlegger et mer spesifikt perspektiv — et nedenfra-perspektiv — for sine analyser, der bibelmaterialet belyses ut fra den «svakes» side. Dermed blir det også naturlig å se disse tre arbeidene i forlengelsen av en større kritisk-hermeneutisk tradisjon: Kan hende kan man si at en frigjøringsteologisk tankegang er i ferd med å slå rot i forskningen på barn i Bibelens verden.

Det ligger flere utfordringer og venter i fortsettelsen av arbeider som disse. Det er behov for studier som kartlegger andre tekster og temaer innen kilde-materialet. Et problem vil nok være knappheten på stoff — barn er i tekstene ofte mer usynliggjort enn andre grupper. Det vil også være en oppgave å trekke linjer fra de bibelske kilder til annet materiale: til jødiske og gresk-romerske kilder, og til den tidlige

kirke, for å undersøke sammenhenger så vel som bruddflater. Det er i tillegg nødvendig å bruke mer aktivt innsikter fra kjønnteoretiske studier av Bibelen på temaet barn — også barn er jenter og gutter.

Familien, i dens skiftende og mangfoldige former, har alltid vært den grunnleggende sosiale enhet. Det er derfor bare rimelig at den får bred oppmerksomhet innen studiet av Bibelen.

Barn er den største gruppe mennesker som noen gang har eksistert — alle har vi vært barn, enten vi er kvinner eller menn. Talløse er også de som aldri nådde voksen alder, men forlot jorden små og unge. Barna har til alle tider vært og vil for alltid være den største av alle sosiale utgrupper. Det er derfor på tide at det også innenfor bibelfaget nå kan være deres tur. De har allerede vært hindret altfor lenge.

Summary

During the last two decades, there has been a considerable growth of interest in the study of family and children in the Bible and its world. This article first surveys briefly some of the most important trends and contributions to the topic. It then offers a thorough presentation and assessment of three representative and very recent monographs (all 2003), one by A. Michel related to children in the Old Testament/Hebrew Bible, and two, by P. Balla and T.J. Burke, on children and family in the New Testament. Finally, the article discusses and compares their methodology and main viewpoints, and indicates avenues for further research. Throughout, the article aims at showing the relevance and importance of the study of family, and of children in particular, in the Bible.

